

„Zdążyć przed dysleksją”

Wspomaganie rozwoju dziecka z ryzyka dysleksji
– program dydaktyczno – logopedyczny.

*„Mów dziecku, że jest dobre,
że może, że potrafi....”*

Janusz Korczak

Autor:

Katarzyna Sagan

Puławy 2020r.

Spis treści

1. *Wstęp*
2. *Charakterystyka programu*
3. *Cele*
4. *Założenia*
5. *Metody pracy i formy pracy*
7. *Treści programowe*
8. *Sposoby realizacji treści programowych*
9. *Dziecko ryzyka dysleksji - objawy*
10. *Wskazówki do pracy z dzieckiem z ryzyką dysleksji*
11. *Jak wspomagać rozwój dziecka z ryzyką dysleksji*
12. *Propozycje ćwiczeń*
12. *Pakiet zabaw*
13. *Przykładowe scenariusze*
13. *Ewaluacja*
14. *Bibliografia*

Wstęp

Dysleksja rozwojowa to specyficzne trudności w czytaniu i w pisaniu u dzieci o prawidłowym rozwoju umysłowym. Związane są one z minimalnymi dysfunkcjami

centralnego układu nerwowego. Dysfunkcje te mają podłoże genetyczne lub powstają w wyniku nieprawidłowych warunków rozwoju w okresie prenatalnym czy okołoporodowym. Są to wybiórcze zaburzenia rozwoju psychomotorycznego i dotyczą czynności uczestniczących w procesie czytania i pisanie; a więc funkcji percepcyjnych (sposobu widzenia wzrokowego i słuchowego) oraz ruchowych i ich integracji, a także funkcji językowych, również lateralizacji i związanej z nią orientacją w schemacie ciała i przestrzeni; często współwystępują też zaburzenia pamięci i uwagi¹.

Mowa pozwala ludziom w pełni funkcjonować w społeczeństwie. Jest podstawową formą komunikacji międzyludzkiej, która umożliwia nie tylko kontakt z drugim człowiekiem, ale także pozwala na wyrażanie własnych myśli, uczuć przeżyć, a przede wszystkim potrzeb.

„Mógłbyś, gdybyś tylko chciał” – to zdanie słyszał chyba każdy dyslektyk. Wiele osób myśli, że dysleksja to współczesny wymysł. „Kiedyś nikt nie słyszał o nich, a teraz co drugi to dyslektyk” – to również często powtarzane słowa.

Nauczycielom przedszkoli i rodzicom dysleksja rozwojowa kojarzy się głównie z nauką, czyli z dziećmi w wieku szkolnym. Niesłusznie, ponieważ pierwsze oznaki zapowiadające ewentualne trudności dziecka w czytaniu i pisaniu można zaobserwować u dziecka już w wieku 3–7 lat. Chodzi o objawy dysharmonii rozwoju psychoruchowego. Są to opóźnienia rozwoju niektórych funkcji poznawczych i ruchowych, które wpływają na rozwój kompetencji w zakresie uczenia się oraz czynności czytania i pisanie. Istnieje wiele objawów w zachowaniu przedszkolaka, których przeoczenie może przyczynić się do rozwoju dysleksji w późniejszym okresie jego życia.

Współczesna szkoła stawia dzieciom wysokie wymagania. Każde dziecko może rozpocząć naukę w klasie pierwszej wówczas, gdy istnieje względna równowaga między wymaganiami szkoły, a możliwościami dziecka. Jednak nie wszystkie dzieci są w stanie sprostać tym wymaganiom. W Polsce stale wzrasta liczba dzieci, które wykazują trudności w nauce i zachowaniu. Do tej grupy zaliczamy dzieci z ryzyka dysleksji. Termin ten rozpowszechniła kampania Europejskiego Towarzystwa

1 M. Bogdanowicz, O dysleksji, Linea, Lubin, 1994

Dysleksji. Pierwszą definicję dysleksji sformułowano na Światowej Konferencji Neurologów w 1968 r. w USA. Dysleksja to: „zaburzenie, które przejawia się niemożnością opanowania umiejętności czytania i pisania mimo dobrej inteligencji i dobrych warunków środowiskowych”. W Polsce problem ryzyka dysleksji jest dostrzegany lecz nie zawsze podlega terapii.

Dyslektyk chciałby lepiej czytać, pisać, liczyć, ale nie może, ponieważ pewne dysfunkcje mózgu mu to utrudniają. Dysleksja rozwojowa jest zaburzeniem o podstawie neurobiologicznej, związana z innym niż zwykle funkcjonowaniem mózgu. Jeśli nieprawidłowości są w płatach potylicznych, dziecko może mieć problem z różnicowaniem kształtu liter, problemy z pisaniami. Jeśli zmiany są w płacie skroniowym, to dziecko może nie różnicować liter, które różnią się jedną cechą, np.: dźwięcznością i bezdźwięcznością, jak p-b, k-g. Zmiany w płacie czołowym (gdzie dokonuje się analiza semantyczna, czyli znaczeniowa) sprawiają, że dziecko może mieć problemy z pamięcią i koncentracją uwagi.

Umiejętność czytania i pisanie stymuluje rozwój umysłowy dziecka oraz rozszerza możliwości zdobywania wiedzy i umiejętności. Nauka czytania i pisanie zaczyna się już od przedszkola, którego możemy uczyć dzieci wówczas, gdy opanują one w stopniu zadowalającym mowę werbalną.

2. Charakterystyka programu

Program powstał z myślą o dzieciach najmłodszych, czyli stworzony dla dzieci w wieku przedszkolnym oraz ich rodziców.

Założeniem programu jest wczesna diagnoza i praca korekcyjno – kompensacyjna, która podejmowana będzie wobec dzieci, u których zauważone będą pierwsze symptomy nieharmonijnego rozwoju psychomotorycznego.

Podjęcie kroków w kierunku terapii będzie trafnym rozwiązaniem, bez względu na to czy ryzyko dysleksji w późniejszych badaniach specjalistycznych dziecka, zostanie potwierdzone lub wykluczone.

Do badania zagrożenia dysleksją wykorzystany zostanie test „SWM – przesiewowy test do badania zagrożenia dysleksją dzieci od 3. do 7. roku życia.” Autorkami testu są Profesor Jagoda Cieszyńska raz Profesor Marta Korendo.

Test SWM składa się z sześciu części, gdzie badamy:

1. Dominację stronną.
2. Funkcje słuchowe.
3. Funkcje wzrokowe.
4. Użycie języka – artykulacja i komunikacja.
5. Pamięć sekwencyjną.
6. Grafopercepcję.

Dominacja stronna

Dominacja stronna (lateralizacja) wyraża się np. większą sprawnością ruchową kończyn prawych od kończyn lewych. Lateralizacja to inaczej "stronność" wynika z różnic w budowie i funkcjach obu półkul mózgowych. Nie zjawia się od razu, lecz jest postępującym procesem, kształtującym się stopniowo wraz z wiekiem i ogólnym rozwojem ruchowym dziecka.

Wbrew różnym poglądom nie należy czekać zbyt długo na ustalenie się dominacji ręki.

Praworęczne dzieci wcześniej ujawniają swoje preferencje stronne. Już dziewięciomiesięczne niemowlęta wykorzystują w geście wskazywania palcem prawą rękę. Dominacja u dzieci praworęcznych ustala się do drugiego roku życia, czemu towarzyszy pojawienie się ważnego etapu w rozwoju mowy - łączenia dwóch wyrazów i początki fleksji.

Leworęczne dzieci nieco później ujawniają dominację ręki, ale już 2;6 latek jeśli wykazuje dominację prawej półkuli mózgu zaczyna posługiwać się podczas zabawy i jedzenia ręką lewą.

Każdorazowo stwierdzony brak dominacji stronnej wskazuje na trudności w ustalaniu się lateralizacji funkcji. Warto w tym miejscu jeszcze raz podkreślić negatywny wpływ oburęczności na nabywanie systemu językowego, a potem naukę czytania i pisanie.

Oburęczne dzieci przejawiają w swoim zachowaniu:

- trudności w koncentracji,
- nadaktywność ruchową (kłopoty z wykonywaniem zadań w jednym miejscu),
- zabawy na poziomie niższym niż wiek dziecka
- trudności w osiągnięciu prawidłowej artykulacji głosek,
- trudności z zapamiętywaniem słów,
- opóźniony rozwój mowy,
- kłopoty z rozumieniem przekazów słownych w hałasie,
- szybką dekoncentrację podczas słuchania tekstów czytanych,
- zaburzenia uczenia się sekwencji ruchów,
- kłopoty z zasypianiem.

Braku wyboru dominującej ręki nie należy mylić z oburęcznością wymuszoną społecznie. Występuje ona wówczas, gdy osobę leworęczną nauczono poprzez naśladownictwo lub przestawiono na używanie ręki prawej do pisanie i jedzenia. Wówczas taka osoba w znaczeniu preferencji mózgowych pozostaje nadal leworęczna, choć wykonuje pewne czynności, warunkowane społecznie, ręką prawą. Należy pamiętać, że asymetria półkulowa nie zmienia się z wiekiem, mogą się zmienić jedynie strategie rozwiązywania zadań.

Dzieci oburęczne, są w odmiennej sytuacji, one nigdy nie dokonały wyboru, co oznacza brak ukształtowania się lateralizacji funkcji mózgowych. Taka sytuacja jest bardzo niekorzystna nie tylko dla budowania systemu językowego, ale także dla kształtowania się umiejętności koncentracji na bodźcach wzrokowych i słuchowych, uwagi dowolnej i sprawności manualnej. W konsekwencji oburęczność wpływa na efekty uczenia się, na kształtowanie się emocji, zachowań społecznych i obrazu samego siebie.

Dziecko oburęczne uruchamia prawopółkulowe strategie przetwarzania bodźców językowych, a to oznacza:

- preferencje obrazu i dźwięków niejęzykowych,

- „wyłączenia” słuchania mowy,
- brak uczenia nowych słów i zwrotów z mowy otoczenia,
- rozumienie z kontekstu i konsytuacji,
- trudności z różnicowaniem głosek podobnych,
- niechęć do powtarzania nowych słów,
- brak rozumienia pytań,
- brak samodzielnego stawiania pytań.

Im wcześniej pomożemy dziecku wybrać dominującą rękę tym wcześniej będzie ono gotowe do rozumienia mowy otoczenia i samodzielnego budowania zdań gramatycznie poprawnych.²

Lateralizacja (dominacja stronna) czyli proces, w wyniku którego kształtuje się przewaga jednej strony ciała nad drugą. Przejawia się jako preferencja do używania określonej ręki, nogi, oka i ucha.

Aby ustrzec dziecko przed ewentualnymi trudnościami, należy dokładnie określić jego dominację stronną. Powinien to zrobić specjalista, np. w poradni psychologiczno-pedagogicznej. Jeśli jednak z różnych względów nie jest to możliwe, próbę określenia dominacji stronnej może podjąć nauczyciel w grupie przedszkolnej.

Jak zbadać lateralizację?

Nauczyciel czy rodzic może określić sam dominację stronną u dziecka. Aby to zrobić, sprawdzamy, którego oka, ręki, nogi dziecko używa częściej bądź w pierwszej kolejności.

- Ustalenie dominującej ręki

Porównujemy, którą ręką dziecko sprawniej, szybciej i precyzyjniej wykonuje określone czynności,

np.:

- Którą ręką trzyma łyżkę podczas jedzenia?
- Którą ręką się czesze?
- Którą ręką rzuca piłkę?
- Którą ręką sprawniej łapie piłkę?
- Którą ręką chętniej i ładniej rysuje?

Proponujemy dziecku wykonanie konkretnych zadań, które pozwolą nam określić bardziej wyćwiczoną rękę. Każde zadanie dziecko powtarza 3 razy.

- Odkładanie kart do gry lub przewracanie kartek w książce.

² Prof. dr hab. Jagoda Cieszyńska „Wpływ oburęczności na nabywanie systemu językowego”,

- Wkładanie koralików do butelki.
- Kreskowanie ołówkiem.

W powyższych ćwiczeniach analizujemy, którą ręką sprawniej i chętniej dziecko pracowało.

Ustalenie dominującego oka

- Zagłądanie do butelki przez otwór. W butelce mogą być np. kolorowe koraliki. Obserwujemy, którym okiem zagłada.
- Patrzenie przez ekranik. Dajemy dziecku ekranik (kartka brystolu z wyciętą na środku dziurką). Dziecko staje kilka kroków przed nami i przykładając do oka ekranik, rozpoznaje pokazywane mu przedmioty. Obserwujemy, do którego oka przykładają ekranik.
- Kalejdoskop. Dajemy dziecku kalejdoskop i prosimy, by powiedział, co widzi. Obserwujemy, do którego oka przykładają kalejdoskop.
- Podglądanie przez dziurkę od klucza. Patrzymy, którym okiem dziecko podgląda.

Nie mówimy dziecku, którym okiem ma patrzeć, ponieważ ważny jest spontaniczny wybór oka przez dziecko, gdyż to właśnie wskazuje, które oko jest dominujące.

Ustalenie dominującej nogi.

- Stanie na jednej nodze. Gdy nie powiemy, na której nodze dziecko ma stać, zazwyczaj zacznie od nogi dominującej. Utrudnieniem może być stanie na jednej nodze z zamkniętymi oczami.
- Skakanie na jednej nodze. Obserwujemy, od której nogi dziecko rozpoczęło skakanie, i na której skacze sprawniej.
- Kopanie piłki. Z zasady dziecko kopie piłkę nogą sprawniejszą (dominującą).

Ważne! Należy pamiętać, że przedmioty muszą stać centralnie przed dzieckiem (np. butelka) lub dziecko centralnie przed przedmiotem (np. krzeselkiem), aby miało taką samą szansę sięgnąć zarówno prawą, jak i lewą stroną.

Funkcje słuchowe i wzrokowe

Warunkiem niezbędnym do opanowania sprawności czytania i pisania jest sprawność analizatora: wzrokowego i słuchowego. Głównym celem stymulacji jest kształtowanie umiejętności w zakresie spostrzegania słuchowego i wzrokowego, tzn. konieczność prezentowania dziecku bodźców dopływających z różnych źródeł, ponieważ to one mają wpływ na efekt komunikacji.

Percepcja wzrokowa to zdolność rozpoznawania i różnicowania bodźców wzrokowych oraz interpretacja ich. Percepcja wzrokowa uczestniczy w niemal wszystkich działaniach człowieka. Czynności czytania i pisania rozpoczynają się od wzrokowego spostrzegania znaków graficznych pisma.

Spostrzeganie jest trudne zarówno ze względu na duże podobieństwo liter, jak i abstrakcyjną treść elementów językowych. Dziecko musi rozpoznać prawidłowo litery, należy je zróżnicować i zapamiętać wzajemne ich położenie obok siebie w wyrazie. Odpowiedni poziom percepcji wzrokowej umożliwia dziecku naukę czytania, pisania oraz stosowania reguł ortografii, a także wszystkich innych umiejętności wymaganych od niego w trakcie nauki szkolnej.

Za pośrednictwem analizatorów odbieramy w świadomości przedmioty, zjawiska i procesy. Warunkiem prawidłowego spostrzegania jest sprawny analizator wzrokowy. U dziecka „źle widzącego” wadę wzroku koryguje się za pomocą odpowiednich szkieł korekcyjnych, natomiast u dzieci dyslektycznych zaburzenie korowej części analizatora wzrokowego powoduje obniżoną sprawność percepcji wzrokowej, co utrudnia opanowanie czytania i pisania.

Percepcja słuchowa to zdolność rozpoznawania i różnicowania dźwięków o różnym natężeniu, częstotliwości i barwie. Z potoku mowy dziecko musi wyodrębnić wyrazy, w wyrazach - sylaby, w sylabach - głoski, a także uchwycić kolejność głosek w wyrazie. Musi też odróżnić poszczególne głoski, zwłaszcza głoski dźwięczne od ich bezdźwięcznych odpowiedników. Ma to bowiem znaczenie nie tylko dla formy, ale i treści wypowiedzi (np. mylenie wyrazów: bułka - półka).

Różnicowanie dźwięków mowy, ich analizę i syntezę określa się jako słuch fonematyczny. Tę sprawność – poziom analizy i syntezy słuchowej dziecko doskonali z wiekiem. Zaburzeń analizy i syntezy słuchowej nie należy mylić z niedosłuchem. Dzieci niedosłyszające źle odbierają dźwięki odległe, ale gdy je usłyszą potrafią je prawidłowo analizować i syntetyzować.

Dzieci z zaburzeniami słuchu fonematycznego poszczególne dźwięki słyszą prawidłowo, bez względu na odległość, ale z potoku słów nie potrafią różnicować pojedynczych dźwięków, ani złożyć ich w dźwiękową całość. Tak samo czytając i pisząc dziecko musi ciągle dokonywać analizy i syntezy dźwiękowej wyrazów i

kojarzyć je ze znakami graficznymi – literami. Przejawem zaburzeń analizy słuchowej w dzieciństwie jest opóźnienie rozwoju mowy lub zaburzenia mowy.

Trudności te można zmniejszyć lub zlikwidować poprzez odpowiednie ćwiczenia korekcyjno - wyrównawcze, które będą prowadzone w przedszkolu, ale również przez rodziców w domu.

Użycie języka – artykulacja i komunikacja

Dzieci mają problemy nie tylko z prawidłową artykulacją, ale też z komunikacją. Wiąże się to ze zmianami cywilizacyjnymi.

Wpływ na nieprawidłowości w rozwoju mowy mają też zmiana sposobu karmienia dzieci, wady rozwojowe czy dwujęzyczność.

Problemy wynikające z dwujęzyczności. „Coraz więcej rodzin w Polsce jest mieszanych albo polskie dzieci mieszkają za granicą. W związku z tym opóźnienie rozwoju mowy może być w obu językach. Rodzice często nie mają wiedzy, w jaki sposób prowadzić dziecko. Czy, mieszkając w Anglii, mówić do dziecka po polsku, czy po angielsku”.

„Jeszcze inny problem to deprywacja matczyzna, tak to nazywają socjologowie. Zgłaszają się np. rodzice, którzy małe, siedmiomiesięczne dzieci zostawiają pod opieką dziadków, wyjeżdżają do pracy, wracają raz na dwa miesiące. To sprawia, że u dziecka jest niedobór emocjonalny, który może później obfitować nie tylko w problemy w sferze emocjonalnej, ale też w problemy rozwojowe, w tym rozwoju mowy”.

Zbyt długie karmienie z butelki, jedzenie papek. „Przekłada się to na sprawność narządów mowy. Jest też duża grupa dzieci, które mają za niskie lub za wysokie napięcie mięśni, co też przekłada się na prawidłowy rozwój sprawności narządów mowy”.

Czynniki, które do tej pory przyczyniały się do nieprawidłowości w zakresie rozwoju mowy, nakładają się zmiany cywilizacyjne. „Dzieci bardzo wcześnie są otoczone przez smartfony. Roczne dzieci oglądają i wstukują sobie w smartfonach to, co chcą sobie zobaczyć. Więc dużo mniej jest rozmów, a dużo bardziej dzieci biernie uczestniczą w świecie. To powoduje występowanie opóźnienia w rozwoju mowy”.

„Znaczna część dzieci jest niedodiagnozowana. Te systemowe oceny, które wiążą się z pójściem dziecka do szkoły, oceniają dość łagodnie jego możliwości językowe,

bo bierze się pod uwagę przede wszystkim artykulację. Problem zaczyna się często przy czytaniu i pisaniu”.

Najczęstszą wadą wymowy jest sygmatyzm, czyli nieprawidłowa realizacja trzech szeregów: s, z, c, dz, sz, ż, cz, dż i ś, ź, ć, dź. „To mocno koreluje z wadami zgryzu. W drugiej kolejności jest rotacyzm, czyli nieprawidłowości związane z realizacją głoski r. Widzimy też zmianę: nie tylko dyslalie, czyli nieprawidłowe realizacje poszczególnych głosek, są dla nas problemem, ale cały rozwój językowy, w tym rozwój komunikacji”³.

Pamięć sekwencyjna

Niezwykle ważna w codziennym funkcjonowaniu człowieka. Dzięki niej jesteśmy w stanie opisać, jak nam minął dzień, co robiliśmy wczoraj, jak spędziliśmy wakacje, czy co jedliśmy w niedzielę na śniadanie. Dzięki pamięci sekwencyjnej możemy przeczytać książkę, zrozumieć jej treść, zapamiętać kolejność wydarzeń, a na koniec opowiedzieć o niej swoim najbliższemu.

Lewa półkula mózgu odpowiada za takie aspekty, jak:

- Dostrzeganie szczegółów, a nie całości
- Dostrzeganie różnic i zależności
- Postrzeganie czasu
- Myślenie logiczne
- Wytwarzanie i odbieranie mowy

Ćwiczenia pamięci sekwencyjnej są zbliżone do symultanicznej. Różnica polega na sposobie prezentacji materiału. Dla przykładu – rozkładamy przed dzieckiem pięć obrazków przedstawiających warzywa i owoce. Wybieramy jeden obrazek (z drugiego takiego samego zestawu), po kilku sekundach zakrywamy go. Dobieramy drugi obrazek i robimy dokładnie to samo co z pierwszym. Zadaniem dziecka jest dobrać takie same obrazki.

Grafopercepcja (motoryka)

Motoryka obejmuje wszystkie czynności ruchowe dziecka. Dziecko sprawne ruchowo to dziecko zwinne, zręczne, szybkie i wytrzymałe. Przy czym istotnym

³ <https://naukawpolsce.pap.pl/> wywiad z prof. Jolantą Panasiuk i Ewą Małachowską – przewodniczącą PZL.

elementem jest koordynacja rąk, nóg, wzroku i słuchu. Odpowiedni poziom sprawności motorycznej i koordynacji wzrokowo-ruchowej umożliwia dziecku wykonywanie takich czynności jak posługiwanie się sztućcami, wiązanie sznurowadeł, jazda na rowerze, czy gra w piłkę. Umiejętności te nie kształtują się w wyniku samego procesu dojrzewania, ale muszą zostać wyuczone. Aby dziecko opanowało pewną trudność, to oprócz dojrzałości mięśni i układu nerwowego, musi mieć możliwość obserwowania dobrych wzorów z otoczenia, pomoc i wsparcie ze strony najbliższych, demonstrowania umiejętności i poprawiania błędów. To oznacza, że aby nasze dziecko np. samodzielnie wiązało buty, nie wystarczy, że do tego dorośnie. Musimy jeszcze być dla niego wzorem i stworzyć mu okazje do ćwiczeń.

Sprawność manualna, czyli precyzja ruchów dłoni i palców, przejawia się w płynności, elastyczności, dokładności i skoordynowaniu ruchów ręki w czasie wykonywania tych czynności.

Program ten będzie wskazówką dla nauczycieli do pracy korekcyjno – kompensacyjnej podejmowanej wobec dzieci, u których zaobserwuje się pierwsze objawy nieharmonijnego rozwoju.

Program ten jest adresowany także dla rodziców, gdzie dzięki wskazówkom i wsparciu nauczyciela, rodzice będą mogli wspierać rozwój dziecka oraz podejmować działania o charakterze terapeutycznym – wychowawczym w domu.

Program „Zdążyć przed dysleksją” jest ściśle związany z innowacją pedagogiczną „Bawmy się w czytanie”.

3. Cele

Program „Zdążyć przed dysleksją” jest dobrym rozwiązaniem na zdobycie wiadomości i umiejętności dzieci w zakresie sfery poznawczej.

Program ten jest opisem działań edukacyjnych mających na celu niwelowanie trudności w nabywaniu wiedzy i rozwijaniu kompetencji przede wszystkim językowych oraz kompetencji uczenia się.

Głównym celem programu jest zapobieganie ryzyka dysleksji u dzieci w wieku przedszkolnym.

Cele ogólne to:

- stymulacja rozwoju dziecka w zakresie percepcji słuchowej i wzrokowej,
- rozwijanie kompetencji językowych,
- rozwijanie mowy i myślenia,
- kształtowanie umiejętności koncentrowania uwagi,
- podnoszenie sprawności językowej,
- rozwijanie zdolności rozumienia,
- kształtowanie umiejętności logicznego myślenia.

Celem programu dydaktyczno – logopedycznego jest nabywanie wiedzy, umiejętności oraz rozwijanie kompetencji kluczowych poprzez:

- zapewnienie dzieciom lepszych szans edukacyjnych,
- motywowanie do aktywności poprzez komunikowanie się,
- odkrywanie świata poprzez działanie,
- stymulowanie lewej półkuli mózgu w celu rozwijania mowy.

4. Założenia

Zajęcia polegać będą na podejmowaniu działań o charakterze terapeutyczno-wychowawczym poprzez zabawę, które odbywać się codziennie podczas pobytu dziecka w przedszkolu. Zabawy organizowane będą z całą grupą, indywidualne lub w zespołach. Przebieg i efekty programu będą na bieżąco monitorowane i analizowane. Po ich dokładnej analizie będzie można ocenić zakres zdobytej wiedzy oraz umiejętności dzieci. Wnioski będzie można wyciągnąć także na podstawie obserwacji oraz kart pracy wykonywanych przez dzieci.

5. Metody pracy i formy pracy

Metoda Krakowska:

- symultaniczno – sekwencyjna nauka czytania,
- doskonalenie funkcji wzrokowych,
- stymulowanie funkcji motorycznych,
- stymulowanie lewej półkuli mózgu,
- ćwiczenia kategoryzacji,
- programowanie języka,

- stymulacja słuchowa.

Formy:

- praca indywidualna – dziecko samodzielnie wykonuje czynność,
- praca zbiorowa – wszystkie dzieci pracują wspólnie,
- praca zespołowa – dzieci pracują w stałych zespołach,
- praca grupowa – dzieci pracują w jednorazowych grupach.

7. Treści programowe

I. Rozwijanie sfery poznawczej		
1.	rozwijanie orientacji w najbliższym otoczeniu	• wskazywanie i określanie kierunku,
2.	rozwijanie zasobu słowno-pojęciowego (na bazie wiedzy z najbliższego otoczenia) - kształcenie zdolności językowych	• nazywanie czynności, relacji, cech itp. przyswajanie słów, • pojęć i zwrotów związanych z najbliższym otoczeniem i zachodzącymi w nim zmianami - aspekt społeczno-czasowo-przyrodniczy • doskonalenie umiejętności formułowania myśli w słowa i zdania (proste i bardziej złożone formy wypowiedzi)
3.	kształcenie orientacji w stosunkach czasowych	• określanie dni tygodnia, pór roku w dalszym okresie pracy, także nazw miesięcy, liczby roku, • przyswajanie pojęć: „dziś”, „jutro”, „pojutrze”, „wczoraj”, „przedwczoraj”; „wcześnie - późno” itp
4.	kształcenie orientacji w stosunkach przestrzennych i orientacji w schemacie ciała,	• pojęcia: „nad”, „pod”, „w” itp.; „blisko”, „daleko”; określanie kierunku: „prawo - lewo”)
5.	rozwijanie myślenia analityczno-syntetycznego w oparciu o percepcję wzrokową	• wykorzystywanie rozsypanek obrazkowych, układanek, mozaik geometrycznych, klocków, pociętych pocztówek itp
6.	ćwiczenie spostrzegawczości wzrokowej	• różnicowanie barw, kształtów, wielkości, • znajdowanie elementów tych samych w różnych obrazkach, elementów nie pasujących znaczeniowo do całości, elementów brakujących, • elementów różniących dwa podobne obrazki itp
7.	ćwiczenie percepcji słuchowej (jeżeli występuje wada wymowy, ćwiczenia analizatora słuchowego prowadzone są także w ramach terapii logopedycznej)	• ćwiczenia spostrzegawczości słuchowej (wyodrębnianie dźwięków z otoczenia np. identyfikowanie z zamkniętymi oczami dźwięków zza okna, zza drzwi itp. • rytmiczne (odtwarzanie prostych układów rytmicznych poprzez wyklaskiwanie, wytupywanie, wystukiwanie itp.) • słuchu fonematycznego (wyodrębnianie określonych sylab, wyszczególnianie sylab w różnych pozycjach w wyrazu itp.

		• pod koniec cyklu zajęć, przy większym zaawansowaniu dziecka - ćwiczenia w analizie i syntezie sylabowej (z wykorzystywaniem rozsypanki sylabowej),
8.	usprawnianie pamięci i uwagi	• w grach typu „memory”, • w odtwarzaniu układów różnych elementów: słów, cyfr, całych zdań, krótkich rymowanek, • poprzez stosowanie wielokrotności powtórzeń itp.).
II. Usprawnianie rozwoju psychomotorycznego		
1.	Rozwijanie koordynacji wzrokowo-ruchowej	• rysowanie w ograniczonym polu, • kolorowanie, • rysowanie bez ograniczenia pola (np. rysowanie linii bez pomocy linii ograniczających - od wyraźnie zaznaczonego punktu początkowego ale • bez ograniczającego punktu końcowego, potem bez ograniczającego punktu początkowego do wyraźnie zaznaczonego punktu końcowego itp.)
2.	spostrzeganie figury i tła,	• przecinające się linie (zamalowywanie, wyklejanie kształtów lub obrysowywanie splątanych elementów), • ukryte figury (obrysowywanie, wylepianie plasteliną wycinanie),
3.	stałość spostrzegania	• stałość kształtów (znajdowanie, zaznaczanie i wypełnianie różnymi technikami w zbiorze różnych elementów wyodrębnionego wcześniej kształtu), • b) stałość wielkości (zaznaczanie np. poprzez zamalowywanie, obrysowywanie w ten sam sposób przedmiotu o stałej cesze: większy a mniejszy, wyższy a niższy itp.),
4.	spostrzeganie położenia przedmiotów w przestrzeni	• odwrócenia i rotacje (wyodrębnianie różnymi technikami plastycznymi, • zaznaczanie inaczej ustawionego elementu), • zmiana położenia szczegółu (zaznaczanie dowolną techniką inaczej ułożonego elementu jakiegoś przedmiotu z całości zbioru),
III. Rozwijanie sfery ruchowej		
1.	rozwijanie motoryki małej w różnych zabawach naśladowczych	• przeplatanka palcami, „kominiarczyk”, „migocące gwiazdy”, „pianista-wirtuoz”, „kapiący deszcz”, • ugniatanie kulki z gazety jedną, wiodącą ręką itp.),
2.	usprawnianie motoryki wielkiej	• w jak najczęstszych zabawach spontanicznych w czasie wolnym dziecka,
3.	wykorzystywanie ćwiczeń ruchowych wg metody kinezylogii edukacyjnej Dennisona4	• ruchy naprzemienne z przekraczaniem linii środkowej, „leniwe ósemki” w różnych układach przestrzennych, • symetryczne bazgroły - także w powietrzu, „słoń”, „sowa”, „punkty na myślenie”, „kapturek

		myśliciela” itp.), • zabawy, w których poprzez określone układy ruchowe następuje usprawnianie funkcji mózgowych, w szczególności: percepcyjnych, integracji wzrokowo-motorycznej, koordynacji ruchowej, procesów myślowych,
--	--	---

8. Sposoby realizacji

Do realizacji programu posłużymy się głównie pomocami metody krakowskiej. W skład pomocy wchodzi:

- układanki lewopółkulowe,
- analogie,
- fleksja,
- moje sylabki,
- historyjki obrazkowe, itp.
- zabawy edukacyjne PUS,
- zestaw własnoręcznie wykonanych pomocy do terapii,
- gry MEMO.

Narzędzia są doskonałą pomocą do wczesnej nauki czytania oraz do pracy z dziećmi z zaburzeniami komunikacji językowej i dyslektycznymi. Ćwiczenia mogą posłużyć również jako dodatkowy materiał dydaktyczny podczas realizacji zajęć dydaktyczno -wychowawczych.

9. Dziecko ryzykując dysleksję

PRZYKŁADOWE OBJAWY NIEPRAWIDŁOWEGO ROZWOJU DZIECKA

I. Zaburzenia mowy - to wczesne objawy zwiastujące późniejsze trudności w czytaniu i pisaniu:

- wolniejsze tempo rozwoju mowy czynnej, długo utrzymująca się nieprawidłowa wymowa, trudności z wypowiedzianiem dłuższych i złożonych wyrazów, pomimo poprawnej wymowy,
- zniekształcanie nazw,
- mylenie nazw podobnych,
- zbyt długie utrzymywanie się w mowie agramatyzmów.

II. Opóźnienie rozwoju percepcji i pamięci słuchowej.

Objawy to:

- trudności w zapamiętywaniu wierszyków, piosenek, odtwarzania rytmu,
- problemy z rozkładaniem słów na sylaby i głoski,
- kłopoty ze zrozumieniem dłuższych i bardziej złożonych poleceń słownych, mimo że wypowiedzi i rozumowanie dziecka świadczą o prawidłowym rozwoju umysłowym.

III. Opóźnienia w rozwoju percepcji i pamięci wzrokowej.

Objawy to:

- trudności w budowaniu z klocków,
- problemy przy układaniu obrazków,
- nieumiejętność dostrzegania szczegółów różniących obrazki,
- brak jednorodności w rysowaniu (rysunki prymitywne graficznie, bogate treściowo).

IV. Zaburzenia motoryki.

Objawy to:

- kłopoty z opanowaniem czynności samoobsługowych (mycie, jedzenie, ubieranie się, zapinanie guzików, wiązanie butów),
- trudności dotyczące czynności grafomotorycznych (dziecko nie lubi rysować, rysuje nieporadnie),
- mała sprawność ruchowa (dziecko słabo biega, długo uczy się jeździć na rowerze, ma trudności w rzucaniu i łapaniu piłki oraz rzucaniu nią do celu).

V. Opóźnienie rozwoju orientacji przestrzennej w schemacie ciała.

Objawy to:

- trudności w odróżnieniu prawej strony ciała i lewej,
- kłopoty ze wskazaniem: na prawo, na lewo, u góry, na dole,
- mylenie nazw kierunków przestrzeni (nad, pod, obok, przed, w środku).

VI. Zaburzenia w rozwoju dominacji stronnej (lateralizacji).

- Trudności w orientacji w schemacie ciała (mylenie stron prawa -lewa, góra - dół, przód - tył).
- Trudności w orientacji w przestrzeni (mylenie pojęć dotyczących określenia położenia przedmiotów w przestrzeni).
- Pisanie odwróconych znaków, cyfr czy liter (pismo lustrzane).
- Trudności w zakładaniu obuwia na właściwą nogę czy rękawiczek na właściwą rękę.
- Mylenie liter podobnych (b - d, p - g, m - n).

Występowanie tych objawów powinno być sygnałem, że zachodzi konieczność pracy z dzieckiem w kierunku wspomagania jego rozwoju, stymulowania funkcji, których rozwój jest opóźniony.

10. JAK WSPOMAGAĆ ROZWÓJ DZIECKA?

Najważniejsze są pierwsze trzy lata życia dla stworzenia dobrych podstaw biologicznych i psychologicznych rozwoju dziecka oraz kolejne dwa lata wszechstronnego wspomagania rozwoju psychoruchowego w wieku przedszkolnym.

Szczególnie ważne dla zapewnienia dziecku gotowości szkolnej jest roczne przygotowanie przedszkolne i wyeliminowanie lub zmniejszenie objawów ryzyka dysleksji. Propozycje ćwiczeń, które można wykonać zarówno w przedszkolu, jak i w domu, aby doskonalić u dziecka sprawność motoryki dużej i małej, funkcje wzrokowe, funkcje słuchowo-językowe oraz orientację w schemacie ciała i przestrzeni.

Niski poziom umiejętności poznawczych oraz mowy nasila trudności w formułowaniu wypowiedzi ustnych i pisemnych. Niski zasób słownictwa może wpływać również na zrozumienie treści oraz pojęć. Dziecko rozpoczynające naukę w szkole powinno poprawnie wymawiać i mieć opanowaną technikę mówienia. Utrwalenie nieprawidłowej wymowy może być przyczyną późniejszych problemów związanych z czytaniem i pisanem.

Zaburzenie	Cele szczegółowe	Rodzaje ćwiczeń
Zaburzenia percepcji	- układa obrazek z części, - dokonuje analizy i syntezy wzrokowej,	- identyfikowanie: • dobieranie takich samych zabawek, • wskazywanie takich samych przedmiotów,

wzrokowej	- zapamiętuje elementy obrazka, - odnajduje i nazywa elementy na obrazku,	• odszukiwanie takich samych ilustracji, - porównywanie- dostrzeganie braku: • dokładanie brakujących elementów do przedmiotu, • uzupełnianie obrazka brakującymi elementami, - różnicowanie- dostrzeganie różnic: • materiał tematyczny, • materiał aтемatyczny, • materiał literowy, - składanie obrazka w całość: • obrazek z 2, 3, 4 części przecięty pionowo, • obrazek z 2, 3, 4 części przecięty poziomo oraz na ukos, - dobieranie: • takich samych przedmiotów, obrazków, figur geometrycznych, kształtów,
Zaburzenia percepcji słuchowej	- właściwie odtwarza dźwięki, - prawidłowo różnicuje dźwięki, - dokonuje analizy i syntezy słuchowej, - zapamiętuje proste sekwencje słuchowe, - powtarza sekwencje słuchowe.	Zabawy z dźwiękiem: - prezentowanie przedmiotu: • podawanie nazw prezentowanych przedmiotów, zwierząt, - rozpoznawanie dźwięku: • wskazywanie przedmiotu, którym grano, - rozpoznawanie sekwencji dźwięków: • układanie w kolejności np.; figurek zwierząt wg instrukcji słownej, - naśladowanie sekwencji dźwięków: • powtarzanie dźwięków w takiej samej kolejności, - słuchanie sekwencji: • samodzielne układanie np. OU, EA, AEO itp., • słuchanie wypowiedzi językowych – zdania, - różnicowanie dźwięków: • odróżnianie dźwięków pochodzących z otoczenia oraz granych na instrumentach perkusyjnych
Zaburzenia ruchowe (motoryka mała i duża)	- prawidłowo rysuje kreski zgodnie z kierunkiem czytania, - sprawnie rysuje wykorzystując koordynację wzrokowo – ruchową, - prawidłowo posługuje się narzędziem piszącym,	- ćwiczenia motoryki ręki: • rysowanie kresek pionowych, • rysowanie kresek poziomych, • krzyżyk prosty lub ukośny, • ugniatanie plasteliny, masy solnej, • wydzieranki, • zabawy w piasku, ryżu itp., - badanie dominacji stronnej:

	- dokładnie wykonuje pracę, - posiada wrażliwość estetyczną, - rysuje i pisze bez napięcia mięśniowego, - potrafi rytmizować,	• określenie lateralizacji dziecka, • prowadzenie badań nad stronnością oko, ręka, noga, ucho, - ćwiczenia prawidłowego trzymania narzędzia piszącego: • kolorowanie w konturze, • malowanie farbami, - ćwiczenia chodzenia: • ruchy naprzeniowe, • chodzenie przez przeszkody, • chodzenie po rozłożonej skakance,
Zaburzenia sfery poznawczej (językowej)	- posługuje się bogatym słownictwem, - nazywa przedmioty, - nazywa czynności, - określa cechy wyglądu i charakteru postaci, - buduje dłuższe wypowiedzi, - posiada poczucie czasu.	- wprowadzenie struktur językowych w odpowiedniej kolejności: • identyfikowanie i powtarzanie samogłosek, • powtarzanie sylab otwartych, • tworzenie wyrazów z sylab (na początek rzeczowniki w mianowniku), • tworzenie prymarnego schematu zdania typu podmiot – orzeczenie np.; Mama pije. Adam je., • tworzenie zdań typu; podmiot- orzeczenie- dopełnienie np.; Mama pije sok. Adam je lody., • rozumienie i tworzenie dłuższych wypowiedzi, • czas i aspekt czasowników, • przypadek, rodzaj, liczba, - wprowadzenie do systemu językowego dziecka kolejno: • rzeczowniki (zabawki, jedzenie, osoby, pojazdy itp.), • czasowniki (wybieramy te, które są bliskie dziecku, które samo jest w stanie wykonać albo są wykonywane w jego obecności), • przymiotniki (wprowadzane w parach opozycyjnych np.; duży- mały, ładny- brzydki, gruby – chudy itp.), • przysłówki (także wprowadzamy w parach opozycyjnych np.; ładnie – brzydko, ciepło – zimno), • przyimki (do, w, na, pod, dla, nad, z), • zaimki (tu, on, ona, ono, ja, ty, moje, twoje), • spójniki (i, a, bo), - stosowanie określeń najpierw, potem, - próby opowiadania historyjek obrazkowych,
Zaburzenia mowy	- prawidłowo realizuje głoski, - potrafi się komunikować za	Ćwiczenia wspierające rozwój mowy dziecka: - Ćwiczenia podniebienia miękkiego • Zmęczony piesek- język wysunięty z szeroko

	pomocą mowy, - wykonuje ćwiczenia aparatu artykulacyjnego, - prawidłowo gospodaruje oddechem,	otwartych ust, wdychanie i wydychanie powietrza ustami. • Balonik- nabieranie powietrza ustami, zatrzymanie w policzkach, następnie wypuszczanie nosem. • Biedronka, parasol, sukienka itp. - przysysanie kolorowych kółeczek poprzez wciąganie powietrza przez rurkę i przenoszenie na obrazek biedronki... • Śpioch - chrapanie na wdechu i wydechu. • Kukułka i kurka - wymawianie sylab: ku - ko, ku -ko, uku - oko, uku – oko, kuku – koko, - Ćwiczenia żuchwy: • Zamykanie i otwieranie domku- szerokie otwieranie ust, jak przy wymawianiu głoski a, zęby są widoczne dzięki rozchylonym wargom. • Grzebień- wysuwanie żuchwy, zakładanie i poruszanie dolnymi zębami po górnej wardze. Cofanie żuchwy, zakładanie i poruszanie górnymi zębami po dolnej wardze i brodzie. - ćwiczenia pionizacji języka: • Dotykamy palcem lub zimną łyżeczką podniebienia tuż za górnymi zębami, nazywając je zaczarowanym miejscem, parkingiem itp.. w którym język (krasnołudek, samochód) powinien przebywać, gdy mamy zamkniętą buzię. • Przytrzymywanie czubkiem języka przy podniebieniu rodzynek, pastylek pudrowych, cukierków halls (z wgłębieniem w środku) itp. • Zlizywanie nutelli, mleka w proszku itp. z podniebienia przy szeroko otwartych ustach. • Konik jedzie na przejażdżkę - naśladowanie konika stukając czubkiem języka o podniebienie, wydając przy tym charakterystyczny odgłos kłaskania. • Winda - otwórz szeroko buzię, poruszaj językiem tak, jakby był windą - raz do góry, raz do dołu.
Zaburzenia sfery poznawczej (matematyka)	- rozwijanie myślenia, - kształtowanie umiejętności przeliczania, - doskonalenie zdolności klasyfikowania - rozwijanie umiejętności	- przeliczanie: • w zakresie 6 i więcej z użyciem konkretów, - klasyfikowanie: • przedmiotów ze względu na konkretną cechę, - segregowanie: • dokładanie jednego elementu do zbioru,

	segregowania, - doskonalenie umiejętności tworzenia sekwencji i rytmów.	- tworzenie sekwencji: • układanie obrazków wg kolejności wykonywania danej czynności, • odtwarzanie sekwencji – ułóż taki sam, - dokańczanie rytmów: • odtwarzanie rytmów, • uzupełnianie rytmu, • kończenie sekwencji – co będzie dalej,
--	--	---

Co robić, gdy dziecko nieprawidłowo trzyma w palcach narzędzie do pisania?

Przyczyną niechęci dzieci do rysowania, malowania i pisania jest często niewłaściwy sposób trzymania narzędzia. Właściwego chwytu narzędzia należy uczyć dziecko już od pierwszych prób związanych z zabawami graficznymi i nie tylko np.: podczas trzymania łyżki. Okazuje się, że nawet trzylatki mogą przyswoić sobie tę umiejętność.

Dla dzieci, które nieprawidłowo trzymają przybory w palcach, zalecane są plastikowe nasadki lub kredki –kamyki (mogą być też połamane kredki świecowe). Stosowanie ich podczas rysowania czy pisania umożliwia skorygowanie chwytu narzędzia (kredki, ołówek, długopisu lub pióra). Nasadka jest również pomocna, gdy dziecko nie potrafi swobodnie kontrolować siły chwytu i nacisku na narzędzie podczas rysowania lub pisania. Dziecko używa nasadki do czasu, kiedy utrwali właściwy chwyt narzędzia.

Ćwiczenia ułatwiające opanowanie prawidłowego chwytu i sposobu trzymania ołówka:

- lepienie kulek z plasteliny, zginiatanie palcami kulek z papieru,
- wydzieranie drobnych papierków, wyskubywanie nitek,
- „solenie”, czyli kruszenie rozsypywanie soli, kaszy lub piasku po tacy drobnymi ruchami palców,
- rysowanie w płaszczyźnie pionowej: na papierze rozpiętym na ścianie lub na tablicy, gdy dziecko stoi przed nim, unosząc rękę na wysokość dolnej części twarzy - arkusz papieru powinien znajdować się na wysokości ust i nosa, nieco na lewo od osi ciała - wtedy ręka przyjmuje prawidłową pozycję.

Ćwiczenie zdolności do kontrolowania siły nacisku ręki dziecka w trakcie pisania:

- kreślenie linii, figur, liter, cyfr na tackach z kaszą,

- malowanie farbą palcami na dużych arkuszach papieru,
- malowanie farbą przy użyciu pędzla do golenia,
- wykonywanie ćwiczeń graficznych przy użyciu rozmaitych narzędzi wymagających zróżnicowania siły nacisku: lekkiego (kreda, węgiel rysunkowy, pędzelki, cienkie mazaki, pióro) i silnego (kredki woskowe, gruby mazak, ołówek, długopis).

Ćwiczenia relaksacyjne rąk-w przerwach pomiędzy ćwiczeniami graficznymi:

- na zmianę: zaciskanie i rozwieranie pięści, napinanie mięśni ręki otrzepywanie, tupanie nogą i lekkie uderzanie stopą o podłogę,
- zabawy naśladowe ruchy takie jak przyskanie wodą, otrzepywanie rąk z wody, wytrzepywanie wody z rękawa, otrząsanie się z wody, strzepywanie nitki z rękawa, podnoszenie rąk i luźne opuszczanie wraz ze skłonem głowy i tułowia.

Wytwarzanie nawyków ruchowych związanych z kierunkiem pisania (automatyzacja ruchów):

- kreślenie linii z zachowaniem kierunku ruchu: linie pionowe - od góry ku dołowi, linie poziome - od lewej do prawej,
- rysowanie kół przeciwnie do ruchu wskazówek zegara,
- zachowanie kierunku ruchu od lewej do prawej strony podczas rysowania szlaczków, pisania wyrazów,
- zaznaczanie kolorowego marginesu z lewej strony w zeszycie lub w lewym górnym rogu kartki - rysowanie słoneczka, które wskazuje drogę („zaczynamy od słoneczka, czyli od lewej strony”),
- wykorzystywanie gier i zabaw rysunkowych wymagających zachowania określonego kierunku, które znajdują się w bogatej ofercie ćwiczeń grafomotorycznych gdańskiego wydawnictwa Harmonia

✓ (m.in.: Przygotowanie do nauki pisma grafomotoryczne według Hany Tymichovej,

✓ Magiczne linie -ćwiczenia grafomotorczne dla chłopców i nie tylko ... ,

- ✓ Owoce, warzywa i szlaczki -ćwiczenia grofomotoryczne usprawniające rękę piszącą,
- ✓ Skrzatoland -Akademia rysowania, czyli zaczarowane szlaczki, kropki, kreski, i zygzaczki,
- ✓ Dyktanda graficzne, 311 szlaczków i zygzaczków -ćwiczenia grofomotoryczne usprawniające rękę piszącą).

11. Praktyczne wskazówki dla nauczycieli uwzględniające zasady do pracy z dziećmi ryzyką dysleksji

Nauczycielu warto:

- dla dzieci z ryzykiem dysleksji uczenie organizować metodą „małych kroków”, materiał dzielić na części (nie za dużo naraz),
- używać kilku prostych poleceń zamiast jednego skomplikowanego,
- aby dziecko wykonywało dokładnie i poprawnie wszelkie polecenia, przedstawić mu zadanie do wykonania lub polecenie nie pomijając niczego, co wydaje się zbyt proste i oczywiste.
- sprawdzić czy dziecko zrozumiało, co ma zrobić i czego od niego oczekujesz. Podawaj tylko proste, krótkie polecenia.
- pamiętaj „raz” podana informacja jest niewystarczająca. Oznacza to, że uczenie się dzieci ryzyka dysleksji wymaga niezmiennie wielu ćwiczeń, powtórzeń. Jest to potrzebne, aby dana wiedza się utrwalała, a czynności uległy automatyzacji.
- Wykorzystuj uczenie wielozmysłowe poprzez angażowanie możliwie wszystkich zmysłów, co pozwala na łączenie informacji odebranych wszystkimi drogami zmysłowymi zaangażowanymi w proces uczenia się (wizualnie, słuchowo, dotykowo i ruchowo),
- naucz dziecko odpowiedzialności za wykonaną pracę przez wykształcenie nawyku jej kontrolowania i poprawiania, zanim odda ci do sprawdzenia,

- staraj się pracować z dzieckiem twórczo, w sposób niekonwencjonalny, interesujący. Wykorzystaj nowe pomoce, zaskakujące formy uczenia się, np. niech dziecko uczy się liter układając ich wzór z ciekawych przedmiotów,
- stosuj wzmocnienia, motywuj poprzez pochwały, nagrody rzeczowe lub miłe wydarzenia.
- staraj się zainteresować dziecko tym, czego się uczy.
- obserwuj dziecko - gdy dostrzeżesz zmęczenie stosuj krótkie przerwy relaksacyjne połączone z jego aktywnością ruchową.

Warto też pamiętać, że każde dziecko uczy się inaczej, gdyż zależy to od preferowanego stylu uczenia się. Zdaniem naukowców u każdego człowieka zazwyczaj dominuje jeden kanał uczenia się, ale działa w połączeniu z innymi. Warto poznać ten dominujący kanał, aby wiedzieć kiedy dziecko najlepiej przyswaja wiadomości: słuchając, patrząc czy dotykając i poruszając się.

Wskazówki dla rodziców pomocne w kształtowaniu poczucia własnej wartości u dzieci z ryzykiem dysleksji i uczniów z dysleksją:

- nie porównuj dziecka ryzyka dysleksji/dyslektycznego z jego rodzeństwem a rówieśnikami,
- nie komentuj głośno jego trudności,
- dostosuj wymagania do możliwości dziecka,
- nie stwarzaj sytuacji rywalizacji,
- określ cele nauczania tak, by dziecko mogło odnieść sukces na miarę możliwości,
- poznaj umiejętności, zdolności dziecka i pomóż mu je wykorzystać i prezentować przed innymi,
- nie pomagaj dziecku, robiąc coś za nie, ani nie podsuwaj mu bezustannie gotowych rozwiązań i odpowiedzi,
- okazuj dziecku zainteresowanie i troskę, pokaż, że je akceptujesz,
- chwal dziecko, nagradzaj je słownie, nie mów: „dobrze zrobiłeś, ale ...”,
- w rozmowach podkreślaj rzeczy dobre, pozytywne, nawet drobne osiągnięcia,
- dziel się z innymi (np. nauczycielami, członkami rodziny) pozytywnymi uwagami o dziecku,

- dyskretnie pomagaj dziecku w osiągnięciu celów -tylko na tyle, na ile jest to niezbędne, popchnij je do przodu tylko o „pół kroku”, resztę kroków niech zrobi samo,
- daj dziecku możliwość wykonania pewnych zadań, pełnienia ról i przeżywania z tego powodu satysfakcji,
- informuj dziecko o sprawach, które go dotyczą, jeśli musi wykonywać w domu ćwiczenia logopedyczne, ruchowe, korekcyjno-kompensacyjne i inne, powiedz mu o tym, wyjaśnij powody, zachęć, ustal nagrodę.

10. Pakiet zabaw

„Fotograf”

Miejsce: sala przedszkolna

Czas: 30 min.

Pomoce dydaktyczne: • Odtwarzacz CD, płyta z muzyką dynamiczną.

Cel: • Pobudzenie aktywności ruchowej.

Przebieg:

Dzieci chodzą po kole przy akompaniamencie muzyki trzymając się za ręce. Jedna osoba stojąca w środku jest „fotografem”. Kiedy następuje przerwa w muzyce, każde dziecko przyjmuje dowolną pozę, utrzymując ją w bezruchu, a „fotograf”, imitując aparat fotograficzny -robi zdjęcie. Wybiera sobie dziecko, które jego zdaniem przybrało najciekawszą pozę. Dziecko to zajmuje miejsce „fotografa”. Zabawa trwa dopóty, dopóki nie wyczerpią się pomysły dzieci.

„Muzyczne wyspy”

Miejsce: sala przedszkolna

Czas: 30 min.

Pomoce dydaktyczne: • Gazety, odtwarzacz CD, płyta z muzyką dynamiczną.

Cel: • wprowadzenie elementu rywalizacji oraz ożywienie grupy.

Przebieg: Prowadzący rozkłada na podłodze gazety. Są to „bezpieczne wyspy”. Dzieci krążą po Sali w rytmie muzyki. Kiedy następuje przełwa w muzyce, dzieci starają się wskoczyć na „wyspę”. Komu się nie uda, ten odpada z zabawy. Prowadzący za każdym razem zmniejsza liczbę „wysp”. Wygrywają te dzieci, które najdłużej potrafią znaleźć miejsce na „wyspie”.

„Tumci tatumci”

Miejsce: sala przedszkolna

Czas: 0min.

Pomoce dydaktyczne:

- brak.

Cel: • rozwijanie wyobraźni przestrzennej oraz rytmizowania,

Przebieg:

Dzieci stoją w kole. Na znak prowadzącego „na niby podnoszą z podłogi malutką kuleczkę, która mieści się w paluszkach”. Chuchają na nią i posługując się zaklęciem, próbują ją powiększyć. Zaklęcie brzmi: „Tumci, tatumci, tumci, tatumci, szabadabada, Ła!” przy słowach tumci, tatumci -dzieci obracają kulkę w dłoniach, przy słowach „szabadabada” -robią młynek z dłoni, a na sylabę „ła”-powiększają na niby swoją kulkę. Przy każdym powtórzeniu zabawy kulka się powiększa. Na zakończenie odkładamy kulkę w miejsce wybrane przez prowadzącego.

„Co to za odgłos?”

Miejsce: sala przedszkolna

Czas: 30 min.

Pomoce dydaktyczne: • odtwarzacz CD, płyta z różnymi odgłosami.

Cel: • rozwijanie umiejętności kojarzenia.

Przebieg:

Dzieci dobierają się w pary, siadają na dywanie. Każda z par otrzymuje po 10 obrazków z różnymi ilustracjami, którym mają się przyjrzeć i odpowiedzieć na pytanie co na nich jest? Czy potrafi powiedzieć do czego służy? Następnie prowadzący odtwarza po kolei odgłosy wydawane przez przedmioty, osoby, zwierzęta. Zadaniem

dzieci jest rozpoznawanie dźwięków i przyporządkowanie ich do ilustracji. Dzieci starają się ułożyć obrazki w określonej kolejności.

„Prawe oko, lewa stopa”

Miejsce: sala przedszkolna

Czas: 30 min

Forma zajęć:

- grupowe – zajęcia terapeutyczne dla dzieci w wieku przedszkolnym

Cel:

- utrwalanie nazwy części ciała.

Środki dydaktyczne:

- małe karteczki samoprzylepne, długopis, kredki, marker, arkusz szarego papieru, nożyczki, sznureczki odpowiadające ilości dzieci biorących udział w zabawie.

Przygotowanie:

na karteczkach zapisujemy różne części ciała (np. prawe ucho, lewe ramię, prawy łokieć, prawe kolano, lewa stopa, prawa pięta, prawe udo, nos, brzuch).

Przebieg:

Wybieramy chętne dziecko i zachęcamy do położenia się na dużym arkuszu papieru. Inne dziecko z pomocą nauczyciela odrysowuje kredką kontury leżącego dziecka. Odrysowaną sylwetkę warto poprawić markerem. Kontury można wyciąć. Przywiązujemy sznureczki na prawym nadgarstku każdego dziecka. Wszyscy sprawdzają, czy sznureczki są na właściwym ręku – mogą podawać sobie dłonie, jak w geście powitania.

Na przygotowanej już papierowej postaci kładzie się kolejne, wyznaczone dziecko. Zwracamy uwagę dzieci na to, gdzie leżące dziecko ma prawą rękę (gdzie jest sznureczek). Dziecko wstaje, a inna osoba rysuje kredkami sznureczek na prawej dłoni papierowej postaci.

Jeśli jest taka możliwość można powiesić papierowego człowieka w widocznym miejscu, np. na drzwiach sali.

„Spotkajmy się w ogródku”

Miejsce: sala przedszkolna

Czas: 20 min

Cel:

- ćwiczenia proprioceptywne (czucie głębokie związane z informacją pochodzącą z mięśni, ścięgien i stawów), praca nad napięciem mięśniowym, odczuwaniem swojego ciała, jego siły.

Forma zajęć:

- grupowe – zajęcia terapeutyczne dla dzieci w wieku przedszkolnym,

Środki dydaktyczne:

- rysunek/zdjęcie ogrodu, kolorowa taśma klejąca lub taśma izolacyjna, nożyczki, małe zabawki: przytulanki, samochodziki, wolna przestrzeń na podłodze bez wykładziny (przestrzeń „poślizgu”).

Przygotowanie:

- na podłodze kładziemy obrazek prezentujący ogród. Wspólnie z dziećmi „budujemy ogrodzenie” z taśmy klejącej (przyklejamy ją do podłogi wokół obrazka). Potem zabieramy papierowy obrazek zostawiając tylko „ogrodzenie”. Tłumaczymy, że to jest nasz ogród.

Przebieg:

Dzieci siadają wokół w odległości około metra od naklejonego ogrodzenia. Każdy wybiera po jednej lub kilka małych zabawek i układa je na podłodze przed sobą. Na sygnał nauczyciela każde dziecko po kolej popycha swoją zabawkę w taki sposób, aby płynnym ruchem wjechała dokładnie do ogrodu. Ćwiczenie prawdopodobnie pokaże dzieciom, że trudno jest za pierwszym razem tak dostosować siłę ruchu, aby trafić dokładnie do wyznaczonego miejsca. W miarę ćwiczeń coraz łatwiej o wyczucie. Przy kolejnych próbach można zwiększać odległość, zmieniać zabawki.

„Daleko - blisko”

Miejsce: sala przedszkolna

Czas: 20 min

Cel: ćwiczenia mięśni oczu.

Forma zajęć:

indywidualne, ewentualnie w małych grupach – zajęcia terapeutyczne dla każdej grupy wiekowej.

Potrzebne:

- dostęp do okna z widokiem na otwartą przestrzeń, kawałeczek kartki lub mała kulka z plasteliny.

Przebieg:

Można przykleić małą papierową kropczkę (ewentualnie z kawałeczka plasteliny) na oknie i zaproponować dziecku, aby skupiło na niej wzrok. Następnie prosimy dziecko, aby spoglądając za okno, znalazło np. pana z psem. Potem znów spogląda na kropkę na oknie (patrzenie blisko) i po raz kolejny na panią z dzieckiem (patrzenie daleko).

„Skoczek”

Miejsce: sala przedszkolna

Czas: 15 min

Cel:

- Utrwalanie nazw części ciała.

Forma zajęć:

- indywidualne/w parze – zajęcia terapeutyczne dla dzieci przedszkolnych

Środki dydaktyczne:

- mała maskotka o imieniu Skoczek.

Przygotowanie:

- Przedstawiamy dziecku maskotkę. Nazywa się Skoczek, ponieważ lubi skakać po ludziach, po całym ich ciele. Należy szybko powiedzieć, gdzie skoczył Skoczek (nazwać część ciała), aby maskotka mogła skakać dalej.

Przebieg:

Maskotka w rękach nauczyciela skacze na głowę, na ucho (prawe, lewe), na szyję, kark, policzek (prawy, lewy), na udo, łydkę, kolano, stopę, itd. Zadaniem dziecka jest nazywanie części ciała.

Możliwości: można zaprosić do zabawy kolejne dziecko, które będzie poruszało Skoczkiem. Zabawa może odbywać się w parach w małej grupie dzieci, monitorowana przez osobę prowadzącą zajęcia.

„GPS”

Cel:

- Ćwiczenie umiejętności rozpoznawania stronności przez dzieci (prawo, lewo, góra, dół).

Forma zajęć:

- grupowe – zajęcia terapeutyczne, praca w parach dla dzieci

Środki dydaktyczne:

- Schematyczna mapa miasteczka.

Przygotowanie:

Rysujemy mapę miasteczka (wspólnie z dziećmi wymyślamy jego nazwę), zaznaczamy ulicę główną z ulicami bocznymi, można dorysować domy. Zaznaczamy centrum miasta, punkt charakterystyczny.

Przebieg:

Wybieramy jedno dziecko, przewodnika, któremu w tajemnicy pokazujemy, gdzie należy dojść. Inne dziecko wyrusza na wycieczkę. Wycieczkowicz podąża palcem wedle wskazówek przewodnika – w prawo, w lewo, w górę, w dół. Kiedy dojdzie do celu, przyczepia swoją wizytówkę pod miejscem docelowym. Potem następuje zamiana ról, tak, aby każdy mógł być przewodnikiem i wycieczkowiczem.

11. Przykładowe scenariusze

Scenariusz I

Temat zajęć : „Kogo dzieci spotkają na łące”.

Cele ogólne:

- zapoznanie dzieci z nazwami oraz wyglądem wybranych mieszkańców łąki,
- uwrażliwienie dzieci na potrzebę ochrony przyrody,
- kształtowanie wrażliwości słuchowej,
- usprawnianie aparatu mowy poprzez ćwiczenia ortofoniczne,
- pobudzanie procesów myślowych u dzieci,
- utrwalenie prawej i lewej strony ciała,
- kształtowanie orientacji przestrzennej,
- utrwalenie wyglądu wybranych liter,
- kształtowanie sprawności manualnej.

Cele szczegółowe - dziecko:

- wie jakie zwierzęta i owady można spotkać na łące,
- wie w jaki sposób należy dbać o przyrodę,
- rozwija zainteresowania przyrodnicze,
- rozpoznaje odgłosy przyrody odtwarzane z płyty CD,
- wykonuje gazetkę tematyczną z gotowych elementów,
- wykonuje ćwiczenia ortofoniczne z podziałem na grupy,
- rozpoznaje prawą i lewą stronę ciała,
- rozpoznaje kształt wybranych liter, potrafi wskazać litery podobne do siebie,
- rozwija motorykę rąk.

Metody pracy:

- słowne (zagadki, rozmowa),
- czynne (praktyczne wykonanie zadań),
- oglądowe (obserwacji i pokazu).

Formy pracy:

- zajęcia z całą grupą,
- praca indywidualna.

Grupa wiekowa: 4-5-latki

Środki dydaktyczne:

- zagadki słowno -obrazkowe, emblematy w kształcie motyli w czterech kolorach, ilustracje mieszkańców łąki z wybranymi literami, płyta CD z odgłosami wybranych zwierząt i owadów, utwór „Marsz turecki” W.A.Mozarta, czarno-białe gazety, nożyczki, klej, kolorowe kartki.

Przebieg zajęć

1. Powitanie Śpiewanie piosenki powitalnej z opracowaniem ruchowym: „Na powitanie wszyscy razem Hip hip hura, hip hip hura, hip hip hura, Z całego serca pełnym gazem Witamy Was, witamy Was, witamy Was”

2. Zagadki Pani Żabki Słuchanie zagadek o mieszkańcach łąki. Dzieci analizują zagadki, rozpoznają zwierzęta i owady na podstawie opisu słownego, dokonują oceny rozwiązań z pomocą ilustracji.

3. Wiosenna łąka -kształtowanie orientacji przestrzennej. Dzieci komponują gazetkę tematyczną -łąkę, wykorzystując gotowe elementy. Umieszczają mieszkańców łąki z zachowaniem odpowiedniego miejsca w przestrzeni. Na każdym owadzie i zwierzęciu znajdują się litery wg. wyboru N.

4. „Wesołe motylki” -zabawa ruchowa do utworu „Marsz turecki” W.A.Mozarta -utrwalenie prawej i lewej strony ciała. Na wcześniejszych zajęciach dzieci wykonują motylki, które teraz zostają przymocowane przy pomocy gumek do prawych nadgarstków. Przedszkolaki siedząc w parach na podłodze zwrócone są twarzami w swoją stronę i wraz z rozpoczęciem muzyki wykonują następujące ruchy. 1) Machnięcie prawą ręką w stronę prawej ręki partnera (powtarzamy 2 razy) 2) Machnięcie prawą ręką w stronę prawej ręki partnera (powtarzamy 2 razy) 3) Powtórzenie punktu 1 i 2,

4) Fragment zagrany głośno -wyciągamy ręce w bok, poruszamy nimi w górę i w dół

5) Fragment zagrany cicho -przyciągamy rączki do klatki piersiowej i poruszamy

6) Powtórzenie punktu 4 i 5,

7) Powtórzenie punktu 1

8) Wykonujemy kołowrotek

9) Powtórzenie punktów od 4 do 8

10) Dzieci wstają i poruszając się po sali naśladują ruchy fruwania. Ruchy można dopasować według uznania. Po skończonej zabawie pytamy dzieci: Czy już wiecie która to prawa ręka? To ta na której siedział motylek.

5. Dlaczego należy szanować przyrodę -pogadanka z dziećmi nt. przygotowanej wcześniej łąki. Utrwalenie zapisu wybranych liter np. z-s, b-p, k-g itp.

Nauczycielka zadaje pytania:

- Czy podoba się wam wykonana łąka?
- Czy w takich miejscach można zostawiać śmieci?
- Co zrobić gdy zobaczymy, że ktoś niszczy przyrodę? (zrywa trawę, niszczy drzewa, zabija owady itd.),
- Jak dzieci mogą dbać o przyrodę ?
- Wyszukiwanie takich samych sylab, które są rozrzucone i mają przeróżne kształty, wskazywanie sylab podobnych, łączenie w pary takich samych.

6. Kogo usłyszymy na łące ?

- zagadki słuchowe, rozwijanie spostrzegawczości słuchowej i skupienia uwagi. Ćwiczenie ortofoniczne. Rozpoznawanie nagranych na płycie CD głosów wybranych mieszkańców łąki, a następnie naśladowanie ich własnym głosem z podziałem na grupy: -pszczoły -bzzz, bzzz, bzzz, -żaby -kum, kum, kum, -świerszcze -cyk, cyk, cyk, -bociany -kle, kle, kle.

7. Zabawa ruchowa: „Bocian i żabki” - wspomaganie sprawności ruchowej.

Dzieci -żabki skaczą na łące i wołają: „Bocianie, bocianie czy chcesz połknąć żabkę na śniadanie?”. Wybrane dziecko, które jest bocianem odpowiada: „Kle, kle, kle” i szybko próbuje złapać żabkę. Żabki uciekają do stawów (oznaczone miejsca w sali) gdzie są bezpieczne. Złapane dziecko staje się bocianem.

8. „Była sobie żabka mała” -wyrabianie u dzieci sprawności manualnych.

Wykonanie żabki techniką orgiami, wycinanie kół małych i dużych z czarno - białych gazet. Składanie wg. poleceń nauczycielki. Naklejanie na kolorowe kartki. Wystawka i ocena prac.

Scenariusz indywidualnych zajęć edukacyjno-terapeutycznych

Temat zajęć: „Zwierzęta”-usprawnianie koordynacji ruchowo-słuchowo-wzrokowej oraz doskonalenie funkcji poznawczych

Cele ogólne:

- usprawnianie rytmu i płynności ruchów dla dobrej kondycji ręki -oko -rozwijanie koordynacji wzrokowo-ruchowej
- ćwiczenie precyzji ruchów rąk
- wdrażanie do pokonywania stawianych trudności
- wzbogacanie słownika dziecka - określanie za pomocą przymiotników
- czytanie globalne wyrazów.

Cele operacyjne:

- dziecko potrafi skupić uwagę nad wykonywanym zadaniem,
- dziecko utrwali zasób doświadczeń akustycznych i słownictwa,
- dziecko doskonali spostrzegawczość, pamięć i koncentrację,
- dziecko potrafi samodzielnie i prawidłowo odczytać krótkie wyrazy i dopasować je do obrazka,
- dziecko opisuje przedmioty za pomocą przymiotników

Cele terapeutyczne:

- stymulowanie funkcji poznawczych, pamięci , uwagi i myślenia
- usprawnianie funkcji motorycznych
- usprawnianie komunikacji czynnej (przymiotniki)
- rozwijanie percepcji i pamięci wzrokowej

Metody pracy:

- słowna
- oglądowa
- praktycznego działania

Forma pracy

- indywidualna

Środki dydaktyczne:

- mazak, karton, obrazki i figurki zwierząt, kartoniki z wyrazami, kawałki gąbki, farba w kolorze brązowym

Przebieg zajęć:

1. Powitanie piosenką;
„Witaj, Zosiu ... ”

2. „Gimnastyka mózgu”-kreślenie leniwych ósemek Dennisona płynnym ruchem (kciukiem najpierw jednej ręki, potem drugiej, mazakiem na kartonie, w powietrzu).
3. Zabawa „Zgadnij, jakie to zwierzę”-dziecko zapoznaje się z treścią obrazków, naśladuje wylosowane zwierzę, a nauczyciel odgaduje. Potem następuje zamiana ról.
4. „Zgadnij, jakiego zwierzęcia brakuje?”-zabawa pamięciowa. Odgadywanie przez dziecko schowanego obrazka.
5. „Podpisz zwierzęta” -dopasowywanie podpisów do obrazków. Odczytywanie przez dziecko nazw zwierząt (kartoniki z wyrazami), a następnie umieszczanie ich pod ilustracją zwierzęcia.

6. „Zagadka” -odgadywanie zagadki o psie. .

„Wilczur, jamnik czy kundelek Lubi chodzić na spacer, Na swego pana wiernie czeka Gdy widzi obcego-Głośno szczeka”.

7. Zabawa miniaturkami piesków-oglądanie, porównywanie, opisywanie z użyciem przymiotników: kudłaty, brązowy, mały, duży itp.

8. „Pies”-stemplowanie wewnątrz konturu z wykorzystaniem gąbki.

9. Zakończenie zajęć-kolorowanie wewnątrz konturu wybranego przez dziecko pieska-wesołego lub smutnego (ocena zajęć przez dziecko). Nagrodzenie dziecka naklejką za wykonane zadania.

Scenariusz zajęć-terapia ręki

Temat: Wzmacnianie mięśni posturalnych oraz kończyny górnej-zestaw ćwiczeń.

Cel zajęć:

- Rozwijanie motoryki dużej
- Doskonalenie koordynacji
- Kształtowanie świadomości ciała
- Wzmacnianie obręczy barkowej i mięśni ręki

Czas zajęć: 30 min.

Przebieg zajęć:

1. Przekręcanie głowy w prawą, w lewą stronę, do przodu i do tyłu.
Powtarzamy kilka razy.
2. Chodzenie z wysokim unoszeniem kolan.
3. Stanie w miejscu, wyrzucanie nóg do przodu (kopanie w przestrzeń).
4. Stanie w miejscu boksowanie rękami do przodu, kolejno nad głową. z prawej strony z lewej strony.
5. Krążenie ramionami: najpierw prawa ręka 10 razy, potem lewa ręka 10 razy, kolejno obydwie ręce 10 razy.
6. Pajacyki 15 razy.
7. Oklepywanie własnymi rękami całego ciała zaczynamy od: głowa, policzki, ramiona, klatka piersiowa, brzuch, biodra, całe nogi do stóp i z powrotem nogi, pupa i plecy. Kolejno mocna strzepujemy ręce, kilka razy zaciskamy dłonie, potem pocieramy.
8. Rozpychanie futryny.

Dziecko stoi w drzwiach, ręce są na bok i wywierają nacisk na futrynę. Wytrzymujemy 10 sek. Powtarzamy 5 razy.
9. Krążenie tułowia.

Ręce na biodrach. 10 razy w prawą stronę. 10 razy w lewą stronę 10. Przeskakiwanie przez przeszkodę. Do przodu 10 razy i do tyłu 10 razy.
11. Przysiady 15 razy. Ręce wyciągnięte do przodu.
12. Obracanie się w pozycji stojącej w lewą stronę i w prawą stronę.

Ręce ugięte na wysokości ramion.
13. Pompki o ścianę. Pozycja stojąca.

Dziecko oddalone jest od ściany na długość rąk. Ręce wyprostowane oparte o ścianę na wysokości ramion. Nogi razem, wyprostowane, pięty przylegają do ziemi. Dziecko pracując na rękach przyciąga brodę do ściany. 2 serie po 10 razy.

14. Poruszanie się po pokoju jak duży kot, krab/pająk.

Kilka długości pokoju.

15. Na panelach lub płytkach obracanie się na pupie w prawą i lewą stronę.

Dziecko odpycha się rękami. Kolejno ślizganie się na pupie w przód i tył.

16. Pełzanie /przesuwanie się na brzuchu do przodu i do tyłu.

Dziecko odpycha się rękami i nogami.

12. Ewaluacja

Ocena programu ma na celu określenie jego przydatności w dalszej pracy:

- stwierdzenie czy program ma być dalej realizowany,
- czy wprowadzić zmiany na poziomie form i metod pracy?
- czy wprowadzić zmiany w innym obszarze? Formą ewaluacji z punktu widzenia przydatności będzie obserwacja grupy z przeprowadzona po zakończeniu programu, opracowana w formie pisemnej (sprawozdanie z obserwacji).

13. Bibliografia

- Z. Orłowska -Popek, Programowanie języka w terapii logopedycznej, Wydawnictwo Naukowe UP, Kraków 2017
- A. Rudzińska -Rogoży, Wspomaganie rozwoju dziecka z ryzyka dysleksji, Impuls, Kraków 2014
- Cieszyńska-Rożek Jagoda, Metoda Krakowska wobec zaburzeń rozwoju dzieci, Omega Stage Systems Jędrzej Cieszyński, Kraków 2013
- Bogdanowicz M., Adryjanek A., Rożyńska M., Uczeń z dysleksją w domu. Poradnik nie tylko dla rodziców, Gdynia 2011.
- Bogdanowicz M., Adryjanek A., Rożyńska M., Uczeń z dysleksją w domu Gdynia 2007
- Bogdanowicz M.,: Leworęczność u dzieci, Warszawa 1987
- Bragdon A.D., Gamon D., : Kiedy mózg pracuje inaczej Gdańsk 2003
- Artykuł, Prof. dr hab. Jagoda Cieszyńska „Wpływ oburęczności na nabywanie systemu językowego”,
<https://zdrowie.radiozet.pl/Ciaza-i-dziecko/Zdrowie-dziecka/Dysleksja-rozwojowa>,
- <https://naukawpolsce.pap.pl/> wywiad z prof. Jolantą Panasiuk i Ewą Małachowską – przewodniczącą PZL.

